

Wojciech Mazur

Staże oficerów armii obcych w Wojsku Polskim w latach 1935-1939 : sprostowania i uzupełnienia

Przegląd Historyczno-Wojskowy 12 (63)/4 (237), 201-221

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

funkcję kapelana prawosławnego w 30 Dywizji Piechoty, natomiast w lutym 1937 został przyjęty jako kapelan pomocniczy do WP i przydzielony do 83 pułku piechoty w Kobryniu. Od grudnia 1938 r. był kapelanem rejonowym w Katowicach. Podczas II wojny światowej był kapelanem kolejno w Samodzielnej Brygadzie Strzelców Karpackich, Armii Polskiej na Wschodzie, 2 Korpusie Polskim⁵¹.

Reasumując, podczas wojny z bolszewicką Rosją duszpasterstwo wyznania prawosławnego znajdowało się dopiero w stanie organizacji. Mimo to duchowni zdołali sprostać powierzonym im zadaniom i potrafili zaspokoić potrzeby swoich współwyznawców znajdujących się w wojsku i obozach jenieckich. Zakończenie wojny polsko-bolszewickiej i wprowadzenie na kresach wschodnich poboru powszechnego sprawiły, że od 1921 r. liczba żołnierzy wyznania prawosławnego gwałtownie wzrosła. 12 sierpnia 1921 r. minister spraw wojskowych powołał Wydział Wyznań Niekatolickich, w którego składzie również nie zabrakło duszpasterstwa prawosławnego⁵². Rozpoczął się kolejny etap w rozwoju duszpasterstwa wyznania prawosławnego w siłach zbrojnych II Rzeczypospolitej.

Jerzy Grzybowski

⁵¹ Zob. J. Grzybowski, *Ksiądz kapelan Jan Sawicz*, „Polski Żołnierz Prawosławny” 2010, nr 4, s. 14–15.

⁵² Z. Waszkiewicz, *op. cit.*, s. 138.

STAŻE OFICERÓW ARMII OBCYCH W WOJSKU POLSKIM W LATACH 1935–1939: SPROSTOWANIA I UZUPEŁNIENIA

Miał niewątpliwie rację dr Stanisław Maksimiec, stwierdzając w pierwszym zdaniu opublikowanego na łamach „Przeglądu Historyczno-Wojskowego” tekstu, że (...) *problematyka staży oficerów obcych armii w Wojsku Polskim jest stosunkowo mało znana*¹. Może to budzić zdziwienie, skoro problematykę tę trudno uznać za błahą, a jej użyteczność do wielu zagadnień – od rozlicznych kwestii z zakresu polityki zagranicznej i międzynarodowych kontaktów armii II RP po wojskową obyczajowość epoki – wydaje się niezaprzeczalna, samego jednak faktu negować nie sposób². Podjętą przez wspomnianego autora próbę wypełnienia choć w części luki w dotychczasowym stanie wiedzy należy uznać za słuszną, natomiast jej realizacja do udanych z pewnością nie należy.

¹ S. Maksimiec, *Staże oficerów obcych armii w Wojsku Polskim w latach 1935–1939*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, nr 3, s. 215.

² Temat nie doczekał się szerszego opracowania, lecz mniej lub bardziej obszerne wzmianki można odnaleźć także w opracowaniach innych badaczy niż Lech Wyszczelski. Zob. m.in.: E. Pałasz-Rutkowska, A. T. Romer, *Historia stosunków polsko-japońskich 1904–1945*, Warszawa 1996, s. 145 i n.; E. Pałasz-Rutkowska, *Polityka Japonii wobec Polski 1918–1941*, Warszawa 1998, s. 136 i n.; P. Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne, 1918–1939*, Warszawa 2007, s. 367 i n. Szkoda, że autor nie podał żadnych wskazówek bibliograficznych dotyczących wspomnianych przezeń *najnowszych publikacji o siłach zbrojnych*, w których ten wątek został poruszony.

O niepowodzeniu zadecydowała, jak się wydaje, skrajnie minimalistyczna (nawet jak na wypowiedź o charakterze przyczynkarskim) formuła tekstu, opartego na ledwie trzech dokumentach, z których dwa po streszczeniu zostały wykorzystane jako podstawa swobodnego wprowadzenia w zagadnienie, trzeci zaś, zawierający listę odbytych przez cudzoziemskich oficerów staży, autor przytoczył faktycznie *in extenso*³. Oba wykorzystane źródła odnalazł dr Maksimiec w tej samej, przechowywanej w zasobie Centralnego Archiwum Wojskowego, jednostce archiwalnej. Z całkowicie niezrozumiałych przyczyn zrezygnował nie tylko z wykorzystania pozostałych, ale nawet – jak wolno sądzić – z zapoznania się z częścią tej zawartością. Ta ostatnia decyzja nie mogła i rzeczywiście nie pozostała bez wpływu na poziom merytoryczny przedstawionego opracowania⁴.

Już w części wstępnej autor przedstawił tezy, które w świetle dostępnych materiałów jawią się w najlepszym wypadku jako wątpliwe. Z jego wywodu dowiedzieć się można, że w latach 1935–191939 (...) *staże i praktyki w WP odbywali przede wszystkim oficerowie sił zbrojnych państw, które nie odgrywały większej roli w kształtowaniu stosunków politycznych i wojskowych w Europie oraz słabszych od armii II RP*. Nie sposób oprzeć się refleksji, że w obrębie tak skonstruowanej kategorii znalazła się zdecydowana większość armii Starego Kontynentu, włącznie z tymi, których przedstawiciele w roli wojskowych stażystów w omawianym okresie Polski nie odwiedzali, np. Portugalii, Holandii czy Belgii. Wprowadzone zaś „europejskie” ograniczenie wyeliminowało z grona uczestników staży oficerów sił zbrojnych Japonii – wyjątkowo często i licznie goszczących wówczas w granicach Rzeczypospolitej⁵. Wątpliwości budzi też dalsza część wywodu autora. Wśród cudzoziemców odbywających w analizowanym okresie staże w armii polskiej nie znaleźli się – zdaniem Maksimca – przedstawiciele Czechosłowacji, gdyż (...) *stosunki polsko-czechosłowackie od 1935 r. były chłodne*, Litwy – (...) *z braku stosunków dyplomatycznych (...) do 1938 r.*, Niemiec – (...) *nie były zainteresowane*, czy ZSRR – *Armia Czerwona (...) stanowiła główne zagrożenie dla II RP*. Tymczasem twierdzenia te, oparte najwyraźniej na wiedzy ogólnej, w konfrontacji ze źródłami wymagają często uściślenia. Prawdą jest, że wśród stażystów z lat 1935–1939 brakowało reprezentantów dwóch wielkich sąsiadów II RP. Przyczyn wstrzeźliwości prezentowanej w tym względzie przez III Rzeszę możemy się jedynie domyślać – wiedząc wszakże, że do Niemiec w charakterze stażystów byli (lub też mieli być) kierowani polscy oficerowie. Na odpowiednich listach znaleźli się również oficerowie kierowani na staże do ZSRR, a stosowana w tym przypadku z reguły zasada wzajemności każe wątpić, że przyczyną, dla której Moskwa z niej nie skorzystała było istotnie jedynie to, że *Armia Czerwona (...) stanowiła zagrożenie dla II RP*.

³ Jeden z tych dokumentów został jedynie wzmiankowany w narracji, bez uwzględnienia w przypisach (Centralne Archiwum Wojskowe [dalej – CAW], Departament Dowodzenia Ogólnego MSWojsk. [dalej – DDO MSWojsk.], I.300.22.139, Instrukcja dotycząca stażów oficerów armii cudzoziemskich w Polsce, b.d.), inny zaś – stanowiący podstawę wspomnianego zestawienia staży – został opisany w przypisie w sposób całkowicie nieczytelny.

⁴ W obrębie wzmiankowanej jednostki archiwalnej można odnaleźć odpis instrukcji „Staż oficerów armii cudzoziemskich w Polsce”, datowanej w VII 1938 r. Załączona do dokumentu karteczka zawiera odrębną adnotację: *Obowiązująca instrukcja, 19 VII 38*.

⁵ Wedle ustaleń E. Pałasz-Rutkowskiej i A. T. Romera (*op. cit.*, s. 145), w 1935 r. Polskę odwiedziło 49 japońskich oficerów, w 1936 – 15, w 1937 – 22. Por. CAW, Oddział II Sztabu Głównego (dalej – O. II SG), I.303.4.4361, Zestawienie L. 203/II Og. O. II SG „Cudzoziemcy w Polsce”, z 18 VI 1937 r.

Zgłoszona wątpliwość znajduje pośrednie potwierdzenie w trakcie analizy przypadku Czechosłowacji. W 1935 r. skierowała ona do Polski w ramach *staży i zwiedzań* 5 oficerów, choć wbrew umieszczonej na s. 219 omawianego tekstu informacji staż odbywało tylko 3 z nich, pozostali zaś wizytowali jedynie polskie wystawy koni i stadniny. Trzy lata później, latem 1938 r. praskie Ministerstwo Obrony Narodowej podjęło próbę uzyskania zgody strony polskiej na skierowanie na staż do Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie i *jednego z górskich pułków piechoty* oficera swych sił zbrojnych, jako kandydata proponując mjr. Arnošta Makovičkę. Sprawa oparła się wówczas o samego generalnego inspektora sił zbrojnych, marsz. Edwarda Śmigłego-Rydza, który kilka dni później (8 VIII) podjął decyzję negatywną, uznając, że *na razie* staż taki nie jest możliwy. Nie udało się zaś odnaleźć śladu podobnych usiłowań ze strony Moskwy⁶.

Błędne zaś są informacje podane przez dr. Maksimca odnośnie Litwy. Choć prawdą jest, że do 1938 r. Rzeczypospolitej nie łączyły z tym państwem stosunki dyplomatyczne, to jednak już latem roku następnego w polskich jednostkach wojskowych pojawić się miało na tygodniowe staże 3 oficerów tamtejszej armii. Jednocześnie 2 wyższych oficerów armii polskiej zostało skierowanych do odbycia kilkumiesięcznych staży na Litwie⁷.

Dodać należy, że wątpliwości dotyczące zgody na odbywanie staży w Wojsku Polskim żywiono w Warszawie bynajmniej nie tylko względem państw wspomnianych w tekście S. Maksimca. W pierwszej połowie lat trzydziestych niezwykle wstrzeźliwie odnoszono się do oczekiwań formułowanych w tej kwestii przez Węgry czy Bułgarię, obawiając się niechętej reakcji sąsiadów tych państw oraz mocarstw stojących na straży ładu ustanowionego w Trianon i Neuilly. Pierwsi stażyści węgierscy pojawili się w Polsce dopiero w 1935 r., bułgarscy zaś rok później (było to związane ze sprzedażą lotnictwu Bułgarii polskich samolotów bojowych). W połowie dekady sceptycznie też były traktowane nad Wisłą próśby formułowane przez władze tureckie. W tym przypadku głównym powodem były nazbyt – zdaniem polskich wojskowych – bliskie kontakty łączące rząd w Ankarze z Moskwą⁸.

Odmowy udzielenia zgody na staż lub też pewne proponowane jego stadia zdarzały się również w przypadku oficerów reprezentujących państwa, względem których nie żywiono żadnych istotnych zastrzeżeń. Przykładowo, latem 1936 r. szef Oddziału III SG sprzeciwił się udziałowi lotewskiego oficera-stażyisty w ćwiczeniach brygady KOP „Podole” z czołgami 7 TP, argumentując, że odbywać się one będą z użyciem wprowadzanego właśnie na wyposażenie sprzętu, stając się tym samym faktycznie ćwiczeniami doświadczalnymi, ponadto (...) *udział oficera armji zagranicznej w ćwiczeniach K.O.P. jest w ogóle niepożądany – tak ze względu na rejon ćwiczeń, jak i ze względu na studiowane w tych ćwiczeniach tematy*. Z kolei wiosną 1937 r. z odmową Oddziału II SG spotkało się zapytanie attaché wojskowego Finlandii w sprawie możliwości przyjęcia do Wyższej Szkoły Lotniczej jednego fińskiego

⁶ CAW, DDO MSWojsk., I.300.22.139, Realizacja „Planu studiów i stażów zagran.” 1939/40; Archiwum Akt Nowych (dalej – AAN), Sztab Główny (dalej – SG), 617/12, Pismo L. 171/38 attaché wojskowego Czechosłowacji w Warszawie, płk. Prokopa Kumpošta do O. II SG, z 2 VIII 38; Koncept pisma L. 26188/II Og. szefa O. II SG, płk. dypl. Tadeusza Pełczyńskiego, do płk. Kumpošta, z [?] IX 38.

⁷ CAW, DDO MSWojsk., I.300.22.139, Zestawienia: Staże oficerów państw obcych w Polsce w roku 1939, Realizacja „Planu studiów i stażów zagran.” 1939/40.

⁸ AAN, SG, 616/168, Pismo L. 110/35 attaché wojskowego RP w Bukareszcie, ppłk. dypl. Jana Kowalewskiego, do szefa O. II SG, z 26 II 1935; 616/166, Odpis pisma L. 2496/II zcy szefa O. II SG, ppłk. dypl. Józefa Englichta do wicedyrektora Departamentu Politycznego MSZ Tadeusza Schaetzla, z [?] VI 1934 r.

oficera, a w grudniu 1938 podobnie został potraktowany attaché wojskowy Szwecji, sondujący szanse uzyskania dla oficera swojej armii w polskiej kawalerii zmotoryzowanej. Niekiedy koncesje na rzecz postulatów zagranicznego partnera były dokonywane po informacjach o ponadstandardowo życzliwym potraktowaniu polskiego oficera podczas stażu odbywanego w danej armii⁹.

Nie jest jasne, dlaczego z dwóch instrukcji MSWojsk. dotyczących zasad i procedur odbywania przez cudzoziemskich oficerów staży w Wojsku Polskim, które odnaleźć można w wykorzystanej przez autora teczce z zasobu CAW, uwzględnił on tylko dokument wcześniejszy, z roku 1933. Pewną rekompensatą stało się tu bardzo dokładne przytoczenie jego treści, co upodobniło omawiany tekst do edycji źródeł, w bardzo zresztą powierzchownym opracowaniu. Ponadto nie ustrzegł się dr Maksimiec kilku dość zaskakujących błędów. Przytaczając rozdzielnik adresatów wzmiankowanej instrukcji (w ramach przyjętej formuły wydaje się zbędne) z niezrozumiałych przyczyn przekształcił Departament Aeronautyki MSWojsk. w Departament Aeronauki. Można by to uznać za omyłkę redakcyjną, gdyby nie to, że skrót *Sam. Ref. Inf.*, oznaczający Samodzielny Referat Informacyjny Dowództwa Okręgu Korpusu (SRI), dwukrotnie został rozwinięty, całkowicie zresztą wbrew logice samego tekstu dokumentu, jako Samodzielny Referat Intendentury.

Choć autorzy instrukcji starali się zawrzeć w nich możliwie szczegółowe i precyzyjne regulacje, to jednak miały one charakter ramowy. W praktyce przebieg poszczególnych staży nierzadko odbiegał od pierwotnych założeń czy programów. Przeciąganie się przygotowań i formalności powodowało często opóźnienie jego rozpoczęcia, zmianie ulegał zarówno przydział stażystów do poszczególnych jednostek oraz czas realizacji kolejnych etapów pobytu. Termin zakończenia stażu niekiedy również był przesuwany, co powodowało wydłużenie czasu jego trwania. Na korekty wprowadzane zazwyczaj tuż przed rozpoczęciem stażu albo nawet w jego trakcie wpływały zazwyczaj względy organizacyjne (np. starano się unikać ponownego kierowania stażystów do tych samych jednostek), rzadziej – postawa samych stażystów. Charakterystycznym, choć zarazem skrajnym przypadkiem należącym do tej ostatniej kategorii stał się los ppłk. dypl. Illie Ionescu, który odbywając latem 1936 r. staż w 19 Pułku Piechoty im. Odsieczy Lwowa, zasłynął krytykanctwem, brakiem manier oraz próbami wymuszania nienależnych korzyści. Efektem stały się interwencje dowództwa pułku, a następnie skierowane do DDO MSWojsk. pismo dowódcy 5 DP gen. Waleriana Czumy, w którym tenże (...) *zupełnie potwierdził* opinię wydaną o pułkowniku przez dowództwo 19 pp (...) *i, ze względu na to, że dalszy jego pobyt w środowisku znajomem nie jest wskazany i mógłby ewentualnie doprowadzić do nieprzyjemnych scysyj*, prosił (...) *o nieprzydzielanie go do Sztabu 5 d.p. oraz o przeniesienie go z terenu Lwowa*. Co ciekawe, tak negatywne oceny nie przeszkodziły płk. Ionescu ani w kontynuowaniu pobytu w Polsce, ani w służbowym awansie po powrocie do kraju¹⁰.

⁹ *Ibidem*, 617/12, Pismo L. 1898/III.St. Wyszcz.tj. szefa O. III SG wz. ppłk. dypl. Stanisława Sztarejki do szefa O. II SG, z 6 VIII 1936; Koncept pisma L. 28759/II Og. zcy szefa O. II SG ppłk. Jerzego Ciastonia do attaché wojsk. Szwecji ppłk. Carla Axela Torena, z 20 XII 1938; 617/13, Koncept pisma L. 15081/II Og. szefa O. II SG płk. dypl. Tadeusza Pełczyńskiego, z [?] IV 1937 do attaché wojskowego Finlandii. Wykaz szkół wojskowych z oznaczeniem stopnia ich dostępności dla cudzoziemców (dopuszczani, dopuszczane tylko zwiedzanie, brak dostępu) zob. CAW, O. II SG, I.303.4.4361.

¹⁰ AAN, SG, 617/12, Pismo L. 835/tjn.36 gen. bryg. W. Czumy do szefa DDO MSWojsk., z 24 VIII 1936; CAW, O. II SG, I.303.4.4079, Kopia pisma L. 276 zcy attaché wojskowego RP w Bukareszcie mjr. dypl. Mariana Zimnała

Niezwykle interesujące perspektywy badawcze otwiera lektura raportów składanych przez dowódców jednostek po zakończeniu stażu przez cudzoziemskiego oficera. Pisane zwykle z dużą życzliwością dla stażystów, okazują się one użytecznym kontrapunktem do rozważań na temat doktryny wojskowej i taktyki oraz sposobu ich pojmowania przez liniowych dowódców armii II RP, wojskowego wykształcenia oficerów armii obcych¹¹, a nawet ich orientacji politycznych czy szeroko pojmowanej umysłowości¹². Dostarczają też informacji o niektórych cechach polskiej wojskowej obyczajowości epoki, dowodząc przy okazji, że polski wywiad wykorzystywał staże także do wybadania potencjalnych słabości odbywających je cudzoziemskich oficerów¹³.

Dodać wypada, że raporty, często bardzo obszerne, składali po powrocie do kraju także zagraniczni stażyści. Są wszelkie powody, by sądzić, iż dziś mogą one stanowić dla polskiej historiografii wojskowej niezwykle cenny materiał¹⁴.

Częste w przypadku realizacji staży zmiany i korekty powodują, że próba syntetycznego ujęcia zagadnienia staje się niezwykle trudna. Być może dlatego właśnie dr Maksimiec opublikowane w swoim tekście zestawienie *Staze (zwiedzanie) oficerów armii obcych w Polsce w latach 1935–1939* oparł na najkrótszej zapewne (ale też najmniej chyba wymownej) z wielu dostępnych w badanej jednostce archiwalnej podobnych list. Niestety, już pobieżna konfrontacja tego zestawienia z dostępnym materiałem źródłowym dowodzi, że jest ono niekompletne, a w dodatku obciążone dość oczywistymi błędami. Sądzić wolno, że autorzy tego dokumentu posłużyli się przy jego opracowywaniu wyłącznie pierwotnymi programami staży, nie uwzględniając ich wersji późniejszych, w kilku przypadkach ignorując nawet odwołanie uzgodnionego stażu. Najwyraźniej więc nie dysponowali pełną dokumentacją bądź też nie byli skłonni po nią sięgnąć.

do szefa O. II SG, z 16 IV 1937. Po powrocie do Rumunii ppłk Ionescu został zastępcą szefa Oddziału II Sztabu Generalnego.

¹¹ *Mjr. Vasiliu dał mi się poznać jako oficer dypl., mający dużo wiedzy. Wychowany jest jednak na doktrynie, że kawaleria jest drogim rodzajem broni, który należy oszczędzać. W jego pojęciach o taktyce kawalerii nie wyczuwa się chęci do walki kawalerii, a tylko do manewrowania, przyczem dużo uwagi zwraca na to, że kawaleria musi odpoczywać. Za główną rolę kawalerii uważa rozpoznanie i nawiązanie styczności z nplem, względnie opóźnianie – walkę powinna robić piechota. Jeśli chodzi o rozpoznanie, pokutuje w jego pojęciach zasada pasów działania. Dziwi się bardzo, że nasza kawaleria jest używana do rozpoznania w nocy.* Zob. AAN, SG, 617/12, Mjr dypl. S. A. R. Vasiliu – uwagi i spostrzeżenia ze stażu w Suwalskiej Bryg. Kaw. L. 483/tj. dowódcy Suwalskiej BK gen. bryg. inż. Zygmunta Podhorskiego do O. II SG, z 6 IV 1938.

¹² *Gorący przyjaciel Polski, a nienawidzący Czechosłowaków i Rumunów.* Zob. AAN, SG, 617/12, pismo L. 566/tj. 36 dowódcy 3 pułku lotniczego ppłk. obs. Edwarda Karasia do SRI DOK VII z 27 X 1936 z opinią o kpt. dypl. Coloman de Csukás, stażyście węgierskim. *Zdradzał wielki antysemityzm, ubolewał stale nad ilością Żydów tak w Polsce, jak i w Rumunii. Początkowo filoczech (...) dzięki dyskusjom na ten temat oraz zaznajomieniu się ze stanowiskiem naszej prasy (...) zapatrywania jego gruntownie zmieniły się.* Zob. *Ibidem*, 617/12, Sprawozdanie ze stażu mjr. armii rumuńskiej Gh. Filipescu dcy 27 pp ppłk. dypl. Franciszka Tomsa-Zapolskiego, [wiosna 1938].

¹³ *6) Jest wrażliwy na kobiety. 7) Na alkohol jest wytrzymały, nie alkoholik (...)* *Zona jego: 1) robi wrażenie sprytniej żydówki, 2) posiada siostrę (zameżną) w Berlinie, 3) studiowała na Sorbonie.* Zob. *Ibidem*, Sprawozdanie L. 176/tj.1.p.ułanów dowódcy 1 Pułku Ułanów Krechowickich płk. dypl. Karola Bokalskiego o pobycie w pułku mjr. A. R. Vasiliu, [wiosna 1938 r.]. *Alkoholu nie używa, a w razie konieczności chętnie poprzestaje na małych ilościach, tłumacząc się chorobą nerek. Lubi muzykę – na płeć białą wrażliwy, jednak wobec niej nieuprzejmy i niegrzeczny.* Zob. *Ibidem*, Opinia zcy dowódcy 19 pp do dowódcy 19 pp im. Odsieczny Lwowa ppłk. dypl. Kazimierza Józefa Dziurzyńskiego, z 23 VIII 1936 o ppłk. dypl. Illie Ionescu.

¹⁴ J. Nicot, P. Waksman, *Inventaires des Archives de la Guerre, Série N: 1920–1949*, t. 2, Vincennes 1981, s. 482 i n.

Za celowe uznałem podjęcie nowej próby opracowania listy zagranicznych oficerów-stażystów, którzy w latach 1935–1939 odwiedzili Polskę. Za punkt wyjścia posłużyły tu pominięte przez Stanisława Maksimca dokumenty z teczki CAW, DDO MSWojsk. I.300.22.139, a także inne materiały – w tym stosunkowo obfita „stażowa” korespondencja Oddziału II SG zgromadzona w zasobie Archiwum Akt Nowych (Sztab Główny 617/12 i 617/13). Pozwoliło to na weryfikację oraz uściślenie wielu danych, choć polemiczny charakter niniejszej wypowiedzi i związane z tym ograniczenie czasowe uniemożliwiły podjęcie odpowiedniej kwerendy, zmuszając autora do wykorzystania materiałów zebranych przy okazji badań nad innymi nieco zagadnieniami, po stosunkowo drobnym tylko ich uzupełnieniu. Autor ma świadomość, że przedstawiany obecnie materiał nie jest kompletny, nawet jeśli tematyka podjęta przez dr. Maksimca potraktowana w nim została wyraźnie obszerniej i dokładniej¹⁵.

Przedstawione zestawienie zawiera informacje o stażach i wizytach składanych w latach 1935–1939 przez oficerów armii obcych w jednostkach, szkołach czy wojskowych centrach szkolenia lub instytutach badawczych. Ograniczono się przy tym do wizyt mających na celu szkolenie lub wymianę doświadczeń o ściśle wojskowym charakterze, dlatego nie zostały uwzględnione wizyty o charakterze oficjalnym (głów państw, szefów czy członków rządów, szefów sztabów generalnych), uczestnictwo cudzoziemskich wojskowych w pogrzebie marsz. Józefa Piłsudskiego, misje obserwatorów manewrów czy udział w kursach językowych. Na liście nie znaleźli się także ci oficerowie i ich grupy, którzy odbywali spotkania o charakterze informacyjno-wywiadowczym czy wizyty o charakterze komercyjnym (zwiedzanie zakładów przemysłu zbrojeniowego, pobyty misji odbiorczych sprzętu wojskowego), konkursy (hippiczne, lotnicze itp.) albo też brali udział w wizytach związanych z działalnością organizacji paramilitarnych. W tych ostatnich przypadkach uczyniono jednak wyjątek, jeśli wspomniana aktywność łączyła się także ze stażem lub zwiedzaniem jednostki wojskowej, wojskowego instytutu badawczego, szkoły bądź centrum szkolenia.

Za podstawę podawanych informacji starano się przyjmować w miarę możliwości sprawozdania składane po odbyciu stażu, dążąc do odzwierciedlenia faktycznego jego przebiegu, nie zaś przygotowanego zawczasu (i nie zawsze następnie realizowanego w tej formie) programu. W wielu przypadkach okazało się to jednak niemożliwe, stąd też dane zawarte w zestawieniu bywają niekiedy niespójne bądź niepełne. Nie zawsze jest to winą autora – nawet w przypadku zachowania obszernej dokumentacji danego stażu odnalezienie w niej niektórych informacji (np. imienia stażysty czy dat rozpoczęcia i zakończenia stażu) okazywało się niekiedy niemożliwe do przeprowadzenia, a dostępne informacje bywały sprzeczne¹⁶. Wydaje się więc oczywiste, że badania nad „stażową” problematyką powinny być kontynuowane. Autor przedstawionego tekstu jest głęboko przekonany, że ich plon wart będzie podjętego trudu. Warunkiem jednak otrzymania takiego wartościowego efektu jest wykorzystanie szerokiego materiału aktowego, a nie ograniczanie się do jednego fascykułu.

¹⁵ Uzupełnione informacje pozwalają także wykazać, że błędne są wyliczenia Stanisława Maksimca dotyczące liczby przedstawicieli armii obcych oraz procentowego ich udziału w stażach realizowanych w latach 1935–1939.

¹⁶ Tak np. wspomniany parokroć w tekście pplk dypl. Ilie Ionescu przebywać miał równocześnie w 19 pp (wedle sprawozdania tej jednostki staż zakończył i został pożegnany 15 IX 1936 r.) i 28 DP (z odpowiedniego sprawozdania wynika, że zameldował się w niej 9 IX 1936 r.).

PRZYCZYNKI I LISTY

Staże i zwiedzanie oficerów armii obcych w Polsce w latach 1935–1939

Państwo	Nazwisko	Miejsce	Czas trwania
1935			
Bulgaria	inż. Dinczew	PZL RWD Instytut Aerodynamiczny	II 1935
Czechosłowacja	płk Franciszek Bilik	3 samodzielna BK	15 VII–17 IX
	1 oficer	6 batalion czołgów i sam. panc. 72 pp	2,5 miesiąca
	1 oficer	CWCzołgów i Sam. Panc. 27 pp (ewent. CWPiech.)	?
	płk Zdenek Buzek, kpt. dypl. Hubert Rudowsky	Wystawa Koni w Lublinie, Państwowe Stada Ogierów, Stadnina koni	17–29 VII
Estonia	por. Reimann	CWKaw. (kurs instruktorski jazdy konnej)	17 I–16 XI
	ppłk Jan Kurvitz	17 p.uł. CWKaw. (kurs ofic. sztabowych) 14 p.uł.	6 VII–20 IX 23 IX–7 XI 8–29 XI
	mjr Rein Tomback	komp. telegraf. 8 DP 18 pal 3 p. szwol. WSWoj.	18–23 VII 25 VII–18 VIII 21 VIII–14 IX rok 1934/1936
	Ppłk Koicmetz	Szkoła Sanitarna Okręgowy Szpital Wojskowy Sanatorium Wojskowe w Otwocku	10–11 IX
Finlandia	płk Martola, ppłk Vaala	CWPiech. 14 DP	11–19 VII
	mjr Lorenz, kpt Appelroth	PZL IBTL FK PWU i PZO CWOL Dęblin Instytut Aerodynamiczny	16 XI 18 XI 19 XI 20 XI 21 XI
Francja	kpt Teyssier	CWŁączn. 14 pal	18 VII–27 VII 29 VII–15 IX
	kpt. Lelaquet	12 DP	15 VIII–15 IX
Japonia	kpt. Tomakatsu Matsumura	WSWoj.	1 VI 1934–1 V 1935
	kpt. Harada	zwiedzanie 1 p. lotn.	14–15 III
	ppłk Noda, ppłk Kitani, ppłk Shibayama, ppłk Akiyama	zwiedzanie CIWF	28 V

PRZYCZYNKI I LISTY

	gen. S. Ito, ppłk J. Sakaguchi, mjr I. Imagawa, kpt. M. Arimori, ppłk T. Ogata, mjr R. Okumura, kpt. T. Tanigawa, mjr S. Enozawa, mjr. Y. Kimura, inż. K. Miura	zwiedzanie PZL, PZ Skody, Zakł. Mechaniczne E. Plage i T. Laśkiewicz, 1 p. lotn., CWOL	28–31 V
	mjr. Kudo, mjr Tateishi, kpt. Adachi, kpt. Horoba	zwiedzanie CWKaw., 1 p. szwol.	7–8 VI
	kpt. Shnita Sakurai, kpt. Eiichi Fukai	Biuro Szyfrów O. II SG	20 VIII 1934– 1 VI 1935
	kpt. Tanikawa Kazuo	6 p. lotn.	1–30 XI
	ppłk H. Kan, ppłk R. Fujimura, ppłk T. Hara, mjr M Oyaizu, mjr M. Miyano	CWPiech.	31 X
	?	CWBPanc.	2 XI
	ppłk Hattori, ppłk Morita, ppłk Hitomi, ppłk Yoshizumi, ppłk Nishioeda, ppłk Hirano, ppłk Tanida, ppłk Uehara, ppłk Miyamoto, ppłk Inoue, kpt. Tanikawa Kazuo	CWPiech.	17 XII
	2 oficerów (10? – skład jw.)	Szkoła Gazowa	18 XII
Jugosławia	ppłk dypl. Leopold Mirko Burja (attaché w Warszawie)	zwiedzanie 1 p. szwol., 1 p. lotn., szkół podchorążych piechoty i saperów, CWPiech., Instytutu Aerodynamicznego	27–28 III
Łotwa	por. Rolands Romanis	CIWF	15 IX 1934– 16 VI 1935
	kpt. Jan Kruminis	CWPiech. (kurs dowódców kompanii)	1 II–18 VI
	ppłk Rappa	zwiedzanie Wojsk. Pracowni Weterynaryjnej, Szkoły Podoficerów Zawodowych Służby Weterynaryjnej, 1 p. szwol.	19–21 VI
Norwegia	kpt. Langslet	CW Czołgów i Sam. Panc. 1 dyon poc. panc. Fabryka Czechowice	10–16 IX
Rumunia	mjr Mikołaj Alexe	22 p.uł. sztab 2 BK 14 p.uł.	15 XII 1934– 1 VIII 1935 2 VIII–16 IX 17 IX–20 X ^a
	ppłk Mikołaj Gorsky	48 pp 53 pp sztab 11 DP 49 pp	15 II–19 III 20 III–15 VIII 16 VIII–16 IX 16 IX–14 XII
	mjr Michał Albu	intendentura	22 II–6 IV
	por. Alexandre Chiapella	laboratoria psychotechniczne	9 VII

PRZYCZYNKI I LISTY

Stany Zjednoczone Ameryki	Ryszard Weightman	Stacja Meteorologiczna	29 VIII
Szwecja	kpt. Ericsson	staż w marynarce wojennej	15–30 IX
Wielka Brytania	kpt. Stoddart Scott	Szpital Okręgowy nr 5 zwiedzanie CWSanitarnego, Szpitala Okręgowego nr 1 i sanatorium w Otwocku	1 dzień
	por. C. I. Colingwood por. J. E. Nicholetts	1 p. lotn. PZL PZ Skody CWOL Dęblin i Grudziądz	1–9 V
	por. H. B. I. Smith	studia językowe – Poznań 15 p.uł.	27 IV–9 VII 10 VII–15 IX
	kpt. Sanderson	staż i zwiedzanie formacji lotn.	11 VI–21 VI
Węgry	kpt. dypl. Pogany Emeryk, kpt. Veresmerly Stefan	CWŁączn.	6–25 VI (19–25 VI – ćwiczenia szkieletowe łączy w rej. Stanisławowa)
	kpt. dypl. Eugen Sárkány de Illenczfalva	studia językowe 6 pal 5 dak	1 IX–1 X 1–31 X 1–30 XI
Włochy	gen. Grazioli, kpt. Luziano del Balzo di Caprigliano	CIWF CWPiech.	10–14 IV
1936			
Bułgaria	mjr pil. obs. Iwan S. Czeszankow, por. pil. obs. Rusi W. Kołarow, por. pil. obs. Nikoła M. Widenow, por. pil. obs. Raczko St. Batanowski (Bałabanow?)	2 p. lotn.	20 VIII–5 IX
	plk Mikołaj Grozdanow (attaché wojskowy)	CWPiech. lotnisko Okęcie, 1 p. lotn., CWOL CIWF	22 IX 23 IX 24 IX
	por. pil. Boris J. Popow, por. pil. Weło T. Bożikow	Lotn. Szkoła Strzelania i Bombardowania program jak grupa mjr. Wołkowa	30 IX–25 X 26–30 X
	mjr obs. Wasil P. Wołkow, kpt. obs. Georgi J. Paszew, por. obs. Dimitr S. Mak(ch?)aczijew	4 p. lotn. zwiedzanie 1 p. lotn. CWLotn. Dęblin PZL – Wytwórnia Silników PZL – Wytwórnia Płatowców Instytut Aerodynamiczny	1–20 X 21 X 22 X–26 X 27 X 28 X 29 X

PRZYCZYNNKI I LISTY

Bułgaria	kpt. pil. Stefan Iv(an?) Mondew	lotnictwo	28 IX–1 XI
	Bakałow	zwiedzanie Wojskowej Stacji Meteorologicznej	22 X
Estonia	kpt. Laks	rajd broni pancерnej	24 VI–5 VII
	mjr Rein Tomback	23 DP (koncentracja w rej. Pszczyny)	7–15 IX
Finlandia	kpt. Kraemer	kurs narciarski w Zakopanem	13 I–2 II
	kpt. Appelroth	3 p. lotn. Lotnicza Szkoła Strzelania i Bombardowania CWOL.	16 VII–16 VIII 17 VIII–7 IX 8–12 IX
Francja	mjr Pillegand	14 DP WSWoj.: podróż operacyjna „Zachód” (Bielsko-Biała–Pszczyna–Katowice)	10–24 VII 3–8 VII
		podróż operacyjna „Wschód” (rej. Krzemieńca) zwiedzanie CWPiech.	30 VII–5 VIII 14 VIII
	kpt. Roger Pazat	CWBrPanc., Obóz Cwiczeń Biedrusko CWBrPanc. 5 baon panc., 2 dyon poc. panc. 2 baon panc. komp. czołgów TK z 7 baonu panc. przy 1 DP Leg. jw. – na ćwiczeniach międzydywizyjnych nr 1 poc. panc. z 2 dyonu na ćwiczeniach międzydywizyjnych nr 1	3–9 VIII 10–13 VIII 14–21 VIII 22–25 VIII 26 VIII–5 IX 6 IX–11 IX 12 IX–14 IX
Grecja	płk Themelis	PZL 1 p. lotn.	18 III
Japonia	mjr Nakahashi	zwiedzanie – Szkoła Gazowa	8 V
	mjr dypl. Keizo Mizuno	CWPiech. pułk manewrowy Szkoły Podchor. Piechoty 58 pp	15–20VI 22–25 VI 1 VII–29 VIII
	gen. Sawada Shigeru (attaché wojskowy), mjr Nishimura Toshyo, kpt. Arao Okikatsu (pomocnik attaché wojskowego)	zwiedzanie CWPiech.	13–14 VII

PRZYCZYNKI I LISTY

	mjr Kenshi Sumi	1 dyon poc. panc. st. kol. Kołki, pow. Sarny CWBrPanc. CWBrPanc., Obóz Ćwiczeń Biedrusko 1 baon panc. 5 baon panc. 2 dyon poc. panc. 2 baon panc. komp. czołgów 7 TP z CWBrPanc. przy 13 DP w Równem udział w ćwiczeniu międzywizyjnym nr 1 z komp. czołgów TK z 4 baonu panc. przy 19 DP w Mołodecznie	20–25 VII 26–31 VII 1–9 VIII 10–13 VIII 14–18 VIII 19–21 VIII 22–25 VIII 26 VIII–2 IX 5–15 IX
	ppłk Masayoshi Noguchi	Wojskowy Instytut Geograficzny	2 IX
	płk Inoue, mjr Kudo, mjr Yoshimatsu, płk Hoshino, ppłk Naka	CWPiech.	28–30 XI
Jugosławia	ppłk Petar Vukčević, kpt. Miodrag Lazić	Lotnicza Szkoła Strzelania i Bombardowania CWTechn. Lotn. PZL – Silniki PZL – Płatowce Inst. Badań Lekarskich Lotnictwa i Instytut Aerodynamiczny dyon szkolny 1 p. lotn. CWOL	21–24 X 25–27 X 28 X 29 X 30 X 31 X–3 XI 4–7 XI
Łotwa	kpt. Blaus	WSWoj. – udział w podróży operacyjnej „Zachód”	26 VI–9 VII
	ppłk Bulmans	3 p. lotn. CWOL CWTechn. Lotn.	15 VII–13 VIII (29 VII– 3 VIII udział w koncentracji lotnictwa) 14–20 VIII 21–24 VIII
	kpt. Valdemar Spalvins	1 dyon poc. panc. CWBrPanc. CWBrPanc., Obóz Ćwiczeń Biedrusko 1 baon panc. 5 baon panc., 2 dyon poc. panc. 2 baon panc. komp. czołgów TK 3 baonu panc. przy 11 DP	19–25 VII 26–31 VII 1–9 VIII 10–13 VIII 14–21 VIII 22–25 VIII 26–29 VIII
Norwegia	płk T. Klingenberg	PZL 1 p. lotn Szk. Ofic. Lotn. 3 p. lotn. Centrum Badań Lotniczo-Lekarskich	28 V 29 V–30 V 2 VI 3 VI 4 VI

PRZYCZYNKI I LISTY

Rumunia	pplk dypl. Ilie Ionescu	19 pp sztab 28 DP WSWoj.	6 IV–15 IX 9 IX–9 XI 9 I–15 II 1937
	kpt. Tugui Aldea	CWŁączn. 2 baon. radiotelegraf. 5 baon telegraf. Kraków kompania telegraficzna 7 DP 7 baon telegraf. WSWoj. szwadron łączności BK „Baranowicze” Biuro Badań Techn. Wojsk Łączn. Wytwórnia Kabli „PFK” w Ozarowie Fabryka Kondensatorów inż. Horkiewiczza i fabr. Philips PZTiR i radiostacja lotnicza na Rakowcu urządzenia Urzędu Telekomunikacyjnego radiostacja w Babicach radiostacja odbiorcza w Grodzisku studio Polskiego Radia stacja nadawcza Polskiego Radia w Raszynie centrala automat. PAST CWŁączn.	2 III–18 IV 20–30 IV 5 V–13 VI 15–30 VI 1–29 VII 31 VII–12 VIII 16 VIII–2 IX 5–13 X 14 X 15 X 16–17 X 19–20 X 21 X 22 X 23 X 24 X 26 X 29 X–30 I 1937
	por. Vintila Ionescu	Wytwórnia Sprzętu Przeciwa- zowego w Radomiu (produkcja ubrań przeciwiperytowych)	23–31 X
Szwecja	pplk. dyp. Nils Stenbeck	CWPiech.	11–20 V
	por. mar. O. W. Schaefer	Główna Wojskowa Stacja Meteorologiczna	16–23 VI
	por. Nils Fridrik baron von d’Essen	CWKaw. (kurs instruktorski jazdy konnej)	5 X 1936–1 VII 1937
Węgry	kpt. dypl. Coloman de Csukás	zwiedzanie fabryk lotniczych w Warszawie zwiedzanie Centrum Badań Lotniczo-Lekarskich zwiedzanie CWOL 3 p. lotn. 1 p. lotn.	1–2 X 3 X 4–6 X 7–13 X (8–10 X – zawody myśliwskie w Grudziądzu) 14–21 X
Wielka Brytania	kpt. G. R. Way	kurs narciarski w Zakopanem	25 I–25 II
	płk Wigglesworth	1 p. lotn. PZL	28 II–7 III

PRZYCZYNKI I LISTY

1937			
Estonia	ppłk dypl. Johannes Soodla, mjr dypl. Rein Tomback, por. Kalmus	Fabryka Kabli i Walcownia Miedzi – Ożarów, Zakład Akumulatorów w Piastowie	26 IV 27 IV
		Fabryka Kondensatorów A. Harkiewicz (Warszawa), Polskie Zakłady Philips S.A.	28 IV
		Państwowe Zakłady Tele- i Radiotechniczne, Urząd Telekomunikacji	29–30 IV 1 V
		CWŁączn. 2 baon radiotelegraf.	
	mjr Juhan Madise (przyjęty na II rocznik WSWoj.)	4 pal (w Obozie Ćwiczeń Biedrusko) 21 p.uł. CWŁączn. CWBrPanc. WSWoj.	15–26 VIII 29 VIII–12 IX 15–30 IX 1–15 X 1 XI 1937–15 X 1938
Finlandia	ppłk baron R. Stackelberg, mjr Runar Tengström	CWBrPanc. 1 baon panc.	9–15 II 16–19 II
	plk Tuompo, ppłk Raappana	wizyta w KOP	10–16 XI
Francja	mjr Boutaud de Lavilléon	Sztab Suwalskiej BK 1 p.uł. (dublujący zca dowódcy pułku)	15–24 VIII 25 VIII–15 IX
	?	Wielkopolska BK	15 VIII–15 IX
	kpt. Vigan-Braquet	Sztab 4 DP	20 VII–20 VIII
Japonia	plk. Otsu, mjr Sogawa, mjr Kusaba, mjr Adachi	CWŁączn.	15 I
	plk Ischida Hochu, ppłk Ida Misao, plk Miyazaki Shuichi, plk Tan Takahashi, ppłk Hagi Saburo	CWPiech. organizacja Przystosobienia Wojskowego i pokaz hufca szkol- nego (z wyjątkiem ppłk. Saburo)	29 X 30 X
	ppłk Akisaburo Futami	1 p. lotn.	30 X
	ppłk Kenkichi Shinjo	zakłady i instytucje służby intendenty	4 XI
Jugosławia	plk. Zivkovic Zarko	zwiedzanie lotnictwa	20–25 VI
Łotwa	plk Bergs	WIG	7 III
	szeft orkiestry (kapelmistrz) Banders	orkiestra 36 pp	21–26 V
	kpt. Fricis Telmanis	7 pac (w Obozie Ćwiczeń Biedrusko) Główna Wojskowa Stacja Meteorologiczna Państwowy Instytut Meteorologiczny w Legionowie Wojskowy Posterunek Meteorologiczny w Toruniu Obserwatorium Morskie Państwowego Instytutu Meteorologicznego w Gdyni	13–27 VII 28–30 VII 31 VII 2 VIII 3–5 VIII

PRZYCZYNKI I LISTY

	por. Heinrich Valdemar Bruners (3-miesięczny staż wstępny przed kursem WSWoj.)	15 pal (w Obozie Ćwiczeń Biedrusko) 14 p.uł. 9 pp Leg.	29 VII–12 VIII 15–28 VIII 30 VIII–30 IX
	kpt. Adamowicz	wizyty wstępne Biuro Badań Techn. Wojsk Łączności PZTiR Główna Składnica Łączności CWŁączn.	27 VIII 28 VIII 30 VIII 31 VIII 1–5 IX
	kpt. Rudolf Jakobsons (Jakobsons?)	władze centralne służby intendentury Szefostwo Intendentury DOK I Składnica Materiałów Intendenckich nr 1 Składnica Mundurowa nr 1 i Grupa Odbiorcza Warszawa 36 pp Wyższa Szkoła Intendentury	2–6 IX 7–8 IX 9–13 IX 14–16 IX 17–30 IX 1 X 1937–1 X 1939 ^b
	urz. intendent. inż. Puk Eizens	zakłady i instytucje intendentury zakłady i instytucje taborowe	12 X–4 XI 5–20 XI
Rumunia	mjr Atanasiu	studia psychotechniczne	26 I
	mjr Gheorghe Filipescu	27 pp oraz 3 miesiące w sztabie 7 DP (23 VIII–4 X i następnie 28 II–12 III 1938)	15 IV 37–27 III 1938
	mjr dypl. A. R. Vasiliu	1 p.uł. oraz 3 miesiące w sztabie Suwalskiej BK	15 IV 1937–25 III 1938
	mjr dypl. M. I. Chirchiu	3 pac oraz 3 miesiące w sztabie 1 DP (22 VIII–2 XII) WSWoj. – kurs oficerów sztabowych łączności	13 IV 1937– 22 I 1938 21 I–25 III 1938
	mjr Cristea Stanescu	CWŁączn. – kurs oficerów łączności poszczególnych rodzajów wojska CWPiech. – kurs unifikacyjny doskonalenia dla kapitanów CWBrPanc. 1 dyon poc. panc. 6 baon panc.	15 IV–11 VIII ^c 12 VIII–20 XI 21 XI 1937–31 I 1938 1–18 II 1938 20 II–25 III 1938
	mjr Aurel Rapeanu	CWPiech. – kurs dowódców pułków 5 pal CWŁączn. – kurs łączności oficerów poszczególnych rodzajów wojsk 11 pal CWArt.	21 IV–20 VII 21 VII–25 IX 21 IX 1937–26 II 1938 1–31 III 1938 1–30 IV 1938

PRZYCZYNKI I LISTY

	kadm. Buchholtzer, mjr Danescu	zwiedzanie WIG	wrzesień
Stany Zjednoczone Ameryki	mjr John S. Winslow (attaché wojskowy)	1 p. lotn. PZL	4 VI
	mjr Guenther	CWKaw.	1 VII
Szwecja	ppłk Walman	Biuro Badań Techn. Wojsk Łączności, Państwowy Instytut Telekomunikacji, Państwowe Zakł. Tele- i Radiotechniczne	7 V
		Urząd Telekomunikacyjny, Nadawcza Radiostacja Transatlantycka Babice	8 V
		studio i radiostacja nadawcza Polskiego Radia	9 V
		CWŁączn., 2 baon pułku radiotelegraf.	10–11 V
		CWPiech.	12 V
		7 baon telegraficzny kompania telegraficzna 14 DP szwadron łączności Pomorskiej BK	13–15 V 18 V 19 V
por. Nils Albert Stahre	CWBrPanc. 1 dyon poc. panc. komp. czołgów 3 baonu panc. (w Obozie Ćwiczeń Biedrusko) 1 baon panc. CWBrPanc. (w Obozie Ćwiczeń Biedrusko)	20 V 21–26 V 27 V–2 VI 3–9 VI 10–19 VI	
kpt. Alfred Anton Vogel	10 p.uł. .	30 VIII–4 XI	
plk Hjalmar Frederik Falk	22 DPG	30 VIII–9 IX	
kpt. Bergstroem	2 p. lotn. CWLotn. nr 1 CWLotn. nr 2	15–29 XI 30 XI 2–4 XII 1937	
Turcja	mjr Cavadali	zwiedzanie wojska	31 VIII–7 IX
	mjr G. Sahin	CW i Badań Weterynaryjnych 1 p. szwol. CW i Badań Weterynaryjnych (operacja pokazowa)	2 IX 3 IX 6 IX
Wielka Brytania	por. D. Bh. Lennox-Boyd ^d	40 pp 57 pp	1–21 VII 22 VII–10 VIII
Węgry	ppłk Tibor de Petkó-Szandtner	zwiedzanie stadnin	29 I
	gen. A. Medvey	WIG	25 XI–1 XII
1938			
Bułgaria	mjr. obs. Kliment D. Karadimczew, kpt. obs. Iwan T. Tinczowski, kpt. obs. Totko P. Kolew, kpt. obs. Konstantin D. Draguiski, kpt. obs. Georgui A. Traicow	4 p. lotn.	3 VIII–23 XI
		1 dyon 5 p. lotn. (szkoła ognia w Toruniu) 4 p. lotn.	26 VIII–12 IX 13 IX–31 X

PRZYCZYNKI I LISTY

	tech. Enu Koukow, tech. Slavi Slawow (specjaliści uzbrojenia)	4 p. lotn. 1 dyon 5 p. lotn. (szkoła ognia w Toruniu) 4 p. lotn.	3–25 VIII 26 VIII–12 IX 13 IX–31 X
	ppor. Georgui P. Kirowski, ppor. Stoian I. Goczew, ppor. Boris K. Teofilow, ppor. Boian K. Siwrew	4 p. lotn. I dyon 5 p. lotn. (szkoła ognia w Toruniu) 4 p. lotn.	3 VIII–23 XI 26 VIII–12 IX 13 IX–1 XII
	por. Dymitr Iwanow Makaczew, ppor. Luben Zahariw Kondakow, ppor. Nikola Sawow Walczew, ppor. Wiktor Jewsbatiw Pawłow	Szkoła Pilotażu CWLotn. (szkolenie w pilotażu bez widoczności)	10 VIII–13 XI 16 XI–15 XII
Estonia	por. Kevend	CWPiech. (Wojskowa Stacja Psów Meldunkowych)	3–7 III
	mjr Juhan Madise	WSWoj. – kurs 1936/1938 (II rocznik)	1 I–30 IX
Finlandia	mjr A. Valle	zwiedzanie izby chorych w 1 p. szwol., izby chorych w 1 p. lotn., Kierownictwo Zaop. Sanit. zwiedzanie Instytutu Chirurgii Urazowej, budynku Szpitala Głównego Instytutu Badań Lek. Lotn., Sanatorium Wojsk. w Otwocku zwiedzanie 4 Szpitala Okręgowego	12 IV 13 IV 14 IV
		por. Laure Ukka Laine	1 dyon poc. panc. w Legionowie
Francja	kpt. Malaguti Michał	3 baon panc., Obóz Ćwiczeń Leśna	15 VII–10 VIII
	mjr Serre (?)	CWSap. (koncentracja saperów, rejon Modlin–Serock)	10–31 VIII
	kpt. de Winter	4 p.uł. 14 pal 58 pp 3 pal WSWoj.	11–20 VIII 22–31 VIII 1–11 IX 14 IX–? 1938/1940
Jugosławia	kpt. Sotir T. Stanković	1 baon balonowy Wytw. Balonów i Spadochronów	20 V–5 VI 7–10 VI
	?	3 pspodhal.	4–31 VIII
Łotwa	por. Heinrich Waldemar Bruners	WSWoj. – kurs 1937/1939	1 I–31 XII
	kpt. Rudolf Jacobsons	WSInt.	1 I–31 XII
	gen. Dannebergs (inspektor artylerii) + 1 oficer	szkoła ognia artylerii (w Obozie Ćwiczeń Czerwony Bór) szkoła ognia art. plotn. (w Obozie Ćwiczeń Brześć n. Bugiem)	5–9 VII 11–16 VII

PRZYCZYNKI I LISTY

Łotwa	kpt. Karol Konstants	CWSap. – koncentracja saperów w Modlinie 27 DP – 3 baon sap.	13–31 VIII 1–9 IX
Niemcy	gen. Liebmann, ppłk. dypl. Scholler, ppłk. Noeldecker, mjr Friede, rtm. von Pannwitz	CWPiech. SPPiech. CWKaw. CWBrPanc.	18 I 19 I 20 I 21 I
Rumunia	mjr Gheorghe Filipescu		zob. 1937
	mjr dypl. A. R. Vasiliu		jw.
	mjr M. J. Chirchiu		jw.
	mjr Cristea Stanescu		jw.
	mjr Aurel Rapeanu		jw.
	mjr dypl. Octav Catana	48 pp CWPiech. – kurs techniczno- -strzelecki WSWoj. – ćwiczenia szkieletowe 48 pp Sztab 11 DP Sztab 14 DP	1 IV–1 VII 4 VII–3 VIII 9–13 VIII 15 VIII–3 IX 4 IX 1938–9 I 1939 10 I 1939–31 III 1939
	mjr dypl. Stefanescu	5 pal WSWoj. – ćwiczenia szkieletowe 5 pal Sztab 5 DP CWArt. – kurs taktyczny dowódców dywizjonów Sztab 5 DP	1 IV–5 VII 8–12 VII 14 VII–3 IX 4 IX–13 IX 19 IX – 5 XI 8 XI 1938–31 III 1939
kpt. dypl. Josif Mondoc	1 baon sap. WSWoj. – ćwiczc. szkieletowe 1 baon sap. CWSap. – kurs techniczno- saperski 1 baon sap. – koncentracja saperów Sztab 12 DP oddziały sap. WSWoj.	1 IV–1 VI 4–8 VI 10–22 VI 24 VI–3 VIII 5–31 VIII 1–24 IX 25 IX–2 XI 3 XII [XI?] 1938–31 III 1939	
mjr dypl. Joan Grosu	CWArt. – kurs dla oficerów sztabów artyl. 1 pamot. 1 pamot. (szkoła ognia, koncentracja, ćwiczenia międzydywizyjne) Sztab 12 DP	1 IV–25 VI 28 VI–15 VII 16 VII–24 IX 25 IX 1938–31 III 1939	

PRZYCZYNKI I LISTY

	mjr dypl. Atanase Liscu	1 baon panc. CWPiech. – kurs techniczno- -strzelecki dla kapitanów CWBrPanc. – kurs dosk. dla ofic. br. panc. 2 baon strzelców	1 IV–1 VII 4 VII–3 VIII 4 VIII 1938–15 I 1939 17 I 1939–31 III 1939
	kpt. pil. Dumitru Sandulescu	Szkoła Podoficerów Lotnictwa dla Małoletnich w Bydgoszczy Szkoła Pilotów w Grudziądzu (kurs pilotażu myśliwskiego) CW Lotn. nr 1 Szkoła Podchorążych Rezerwy Lotnictwa Szkoła Podchor. Lotnictwa – Grupa Techniczna 1 p. lotn.	2–15 V 16–30 V 1–21 VI 22 VI–15 VII 16 VII–1 VIII 2 VIII–30 X
Stany Zjednoczone	ppłk Maxwell	zwiedzanie CWLotn. nr 1	15 VIII
Szwecja	por. Guy de Montgomery (zca attaché wojskowego)	CWPiech.	7 dni w marcu
	płk Kellgren	14 DP	1–21 VI 1938
	mjr Daevel	CWPiech. (2 dni), CWBrPanc. (1 dzień)	4–9 IV
Węgry	kpt. Beke de Alsó-Csernón Miklos	4 pp Leg.	4 VIII–12 IX ^e
	rtn. Egon baron Schmertzing	14 p.uł. 7 p.uł.	14–30 VIII 29 VIII [?]– 12 IX
Wielka Brytania	kpt. T. A. H. Coltman	18 pal 40 pp 1 dak 1 pan	4–10 V 11–16 V 17–18 V 24 V
1939^f			
Bułgaria	2 ofic.	1 p. lotn.	4–30 IX
	15 ofic.	Szk. Podchor. Rezerwy Lotn. SPLotn.	1 VII–31 X 1 XI 1939–31 III 1940
Estonia	mjr Juhan Madise	WSWoj. 31 pp WSWoj.	1 I–2 IV 3 IV–10 VII 11 VII–?
Francja	ppłk. Arbitre (attaché lotniczy), ppłk. de Vitrolles i 3 kapitanów (francuska komisja lotnicza)	1 p. lotn. CWLotn.	11 II 14 II
Francja	kpt. de Winter (WSWoj.)	WSWoj. 1 p. lotn. Wileńska BK 22 DPG	1 I–5 VII 6–22 VII 24 VII–2 IX 4 IX–?

PRZYCZYNKI I LISTY

	gen. Félix Musse (attaché wojskowy)	1 paplot.	1 dzień w styczniu
	kpt. ?	5 psp	16 VIII–15 IX
	kpt. ?	5 psp	1 II–2 III 1940
	kpt. ?	1 pan	16 VIII–15 IX
	kpt. Schott	9 pp leg. 8 pal	15 IX–7 X 9 –31 X
Japonia	mjr Tosiharu Fuzi (zca attaché wojskowego ⁶)	CWLotn. 1 p. lotn.	31 I 1 II
Jugosławia	plk Iwan Markulj	6 psp w 22 DPG (Sambor; Jawor)	3–27 II
	plk dypl. Milan Kaludjerčić (attaché wojskowy)	72 pp 1 p. lotn. CWPiech. 3 baon panc.	15 XI
Litwa	plk Alois Valušis (attaché wojskowy)	SPArtyl. SPSaperów SPLotn. – grupa liniowa SPBPanc. SPŁączn.	4 I 1939
	1 oficer	57 pp	3–12 VII
	mjr Antoni Andriunas	15 p.uł.	3–12 VII
	1 oficer	8 pac	3–12 VII
Łotwa	plk Heinrich Bruners	WSWoj. 36 pp WSWoj.	1 I–2 IV 3 IV–10 VII 11 VII–?
	kpt. Oskar Kalve	CWPiech. – kurs dow. komp.: 3-mies. kurs kwalifikacyjny kurs taktyczny kurs unifikacyjny dla kapitanów	od 6 III 10 VI 10 VII–10 IX
Niemcy	plk Alfred Gerstenberg (attaché lotniczy)	SPLotn. – grupa liniowa 1 p. lotn.	?
Rumunia	mjr Traian Teodoresu	kurs unifikacyjny dla ofic. sztabowych w CWPiech. kurs strzelecko-metodyczny dla oficerów sztabowych w CWPiech. 40 pp	1 IV–10 VI 12–30 VI 12 VII–31 XII
	kpt. Jangeorzan	2 psp kurs strzelecko-metodyczny dla kapitanów w CWPiech. 2 psp	4 V–11 VI 12–30 VI 12 VII–31 XII
	mjr Teodor Paulian	15 p.uł. kurs doskonalenia dla kapitanów broni panc. w CWBrPanc. 15 p.uł.	1 I–6 X 9 X–9 XII 7 XII–31 XII

PRZYCZYNKI I LISTY

	mjr Gheorghe Covivan (Corivan?)	1 pan kurs doskonalenia wyższych dowódców artylerii w CWArt. 1 pan	1 IV–21 IV 1939 24 IV–10 VI 14 VI–31 XII
	kpt. Nicolae Bondarescu	6 baon panc. CWBrPanc., Obóz Ćwiczeń Leśna 6 baon panc. kurs doskonalenia dla kapitanów łączności w CWŁączn. ?	4 V–22 VI 25 VI–13 VIII 15 VIII–5 X 9 X–10 XII 13–31 XII
	mjr Nicolae Slanescu	12 pp kurs unifikacyjny dla kapitanów i dowódców baonów 12 pp	24 IV–30 VI 1 VII–19 X 21 X–31 XII
	mjr Octav Calana	11 DP 14 DP	1 I–9 I 10 I–23 III
	mjr Stefanescu	5 DP	1 I–31 III
	kpt. Josif Mondoc	WSWoj.	1 I–31 III
	kpt. Ioan Grosu	12 DP	1 I–31 III
	mjr Atanase Liscu	kurs dosk. dla ofic. br. panc. w CWBrPanc. 2 baon strzelców	1 I–15 I 17 I–31 III
Szwecja	por. H. Svakua	kurs narciarski WKS Zakopane	27 II–11 III
	kpt. Lindskog	CWPiech.	9–29 X
	kpt. Hamansson	CWPiech. CWKaw. CW i Badań Wet. Zapas Młodych Koni	?
Węgry	14 oficerów	1 dak CWPiech.	15 V 17 V
Wielka Brytania	ppłk Edward Roland Sword (attaché wojskowy)	15 pp 7 p.uł. 8 pał ^h	11 VIII
	kpt. A. H. Head	1 p.uł.	16–29 VIII

^a 26 X 1935 r. stażysta zmarł w szpitalu we Lwowie.

^b Faktycznie staż został zakończony promocją 19 VIII 1939 r.

^c Faktycznie: 10 V–18 VIII 1937 r. Spowodowało to zapewne przesunięcie czasu kolejnych planowanych etapów stażu, lecz nie udało się ustalić ich terminów.

^d Staż rekomendowany w lutym 1937 r. przez gen. Kazimierza Sosnkowskiego, który miesiąc wcześniej zetknął się z por. Lennox-Boyd, przydzielonym mu w charakterze oficera ordynansowego na czas wizyty w Wielkiej Brytanii. Poznań (57 pp) został wybrany na miejsce stażu z przyczyn polityczno-propagandowych. Nie jest pewne, czy staż wyznaczony ostatecznie (po kilku przesunięciach terminu rozpoczęcia) na 1–20 VIII doszedł do skutku. 1 VIII 1937 r. pismem L. 4892/Wyszk.Tj. szefa DDO wz. ppłk. dypl. Sadowskiego został bowiem na mocy decyzji I wiceministra sprawa wojskowych odwołany ze względu na chorobę stażysty. Zob. AAN, SG, 617/13.

- ^e W miejscu odbywania stażu oficer nie zameldował się przed 12 VIII 1938 r. Dotyczy także staży zaplanowanych, ale niezrealizowanych ze względu na wybuch wojny.
- ^f Dotyczy także staży zaplanowanych, ale niezrealizowanych ze względu na wybuch wojny.
- ^g Funkcja wedle zapisu w zestawieniu „Staże oficerów obcych w Polsce w roku 1939”. Zob. CAW, DDO MSWojsk., I.300.22.139. Na pochodzącej z roku 1939 liście akredytowanych w Polsce członków korpusu dyplomatycznego nie figuruje oficer o takim nazwisku.
- ^h Ppłk Sword odnotował w dzienniku pod tą datą jedynie wizytę w 7 pułku ułanów. Zob. E. R. Sword, *The Diary and Despatches of a Military Attaché in Warsaw, 1938–1939*, Londyn 2001, s. 51.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CAW, O. II SG, I.303.4. 4361, Zestawienie L. 203/II Og. O. II SG „Cudzoziemcy w Polsce”, z 18 VI 1937 r.; DDO MSWojsk., I.300.22.139, Zestawienie „Staże (zwiedzania) oficerów armii obcych w Polsce w r. 35”, b.d., rkps i in. mat.; AAN, SG, 617/12, 617/13 (materiały dotyczące wizyt, zwiedzania i stażów oficerów państw obcych w Polsce z lat 1935–1939; dane rozproszone).

Wojciech Mazur

NA MARGINESIE ARTYKUŁU WALDEMARA STOPCZYŃSKIEGO *TECZKA PEŁNA GRANATÓW*¹

Waldemar Stopczyński jest nauczycielem języka polskiego w Gdańskim Autonomicznym Gimnazjum, podsumował swoje badania nad, jak to określił, *nowym spojrzeniem* na wykonanie wyroku Polskiego Państwa Podziemnego na generale SS Franzu Kutscherze przez Oddział do Zadań Specjalnych „Agat” Komendy Głównej Kierownictwa Dywersji (Kedywu) Armii Krajowej. W gruncie rzeczy, co podkreślił w tytule, chodzi mu o rolę, jaką w akcji odegrał jeden z uczestników, Stanisław Huskowski „Ali”. Chwaląc zapał nauczyciela i jego wychowanków do poznawania historii, łącznie z próbą rekonstrukcji akcji, chcę jednak zwrócić uwagę, że działając ze szlachetnych pobudek, zniekształcili proporcje ówczesnych wydarzeń, zaprzeczając znanymi i potwierdzonymi faktami.

Teczkę z granatami otrzymał przed wyruszeniem na akcję „Ali”, bo broni nie dostarczyła mu łączniczka. Miał granatami zabezpieczać odwrót, niestety zamek teczki zaciął się i „Ali” wycofał się w kierunku oczekujących z rozgrzanymi silnikami samochodów na ul. Chopina. Dowódca akcji, Bronisław Pietraszewicz „Lot”, przyjaciel „Alego”, ciężko ranny w brzuch na początku akcji, widząc, że drugi wykonawca Zbigniew Poradzki „Kruszynka” (pseudonim mylący, był wysokim, dobrze zbudowanym mężczyzną) i trzeci wykonawca, Michał Issajewicz „Miś”, wykonali podstawowe zadanie, wyciągnęli martwego już generała z samochodu, dał rozkaz zwijania akcji i odskoku. Niestety, jego słabnącego już głosu w ferworze walki nie usłyszano i akcja trwała 90 sekund. Nie mniej jednak wszyscy jej uczestnicy, w tym dwóch ciężko rannych, dotarli do samochodów i cały zespół opuścił miejsce walki. Rozkaz został wykonany.

¹ Zob. „Kombatant” 2009, nr 3.